
Avrupa Birliği İçinde Türk Dini Hayatının Geleceği “mitler ve Korkular”:

Bünyamin Solmaz

Aybil Yayınları, Konya 2012, 217 sayfa.

Tanıtan: Ali Bayer*

“Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir sistem, ye ülkeler arasında sınırların kalktığı, malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı tek bir pazar, ortak bir para birimi, daha güvenli gıda ürünleri, daha yeşil bir evre, tüketiciler için daha kaliteli, daha ucuz ürün ve hizmetler, her yaştan bireye sağlanan hayat boyu öğrenme fırsatları, AB projesinin kazanımlarından yalnızca birkaçı (AB Bakanlığı)”dır. Bu şekilde nitelendirilen ümitlerin, beklentilerin yanında; dini ve kültürel kimliği geniş bir yelpazede dağılım gösteren ülkemizin, üyelik sürecine ilişkin; ye ülkelerden farklı bir yapıya sahip olması, din ve vicdan hürriyeti gibi konularda yaşanan gelişmeler, birliğe uyum sağlayamayacağımız yönünde bazı kaygıların doğmasına, kimi zamanda bu kültür zenginliğimizi kaybedeceğimize dair kuşkularımızın oluşmasına yol açmıştır.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliğinin muhtemel etkilerini ele alan çok sayıda çalışmanın ülkemizde ve Avrupada yapıldığı; bu çalışmaların da daha ziyade AB’nin olası ekonomik, siyasi ve hukuki etkileri konusunda yoğunlaştıkları görülmektedir. Ülkemizde bu çerçevede yapılmış bilimsel çalışmalara bakıldığında “Türkiye’nin AB’ye yeliği, Türkiye’deki küçük ve orta boy işletmeler, bankacılık sektörü, Kobiler, turizm ,yönetim sistemi veya sosyo-politik yaşam üzerine olası etkileri” gibi konularda çalışmalar ortaya konulmuştur. Yazar, toplumsal hayatın diğer alanlarından soyutlanması kesinlikle mümkün olmayan, ancak konuyu sınırlandırabilmek için tek başına ele alınması gereken ve ihmal edilen, Türkiye’nin Avrupa Birliğine tam üyeliğinin muhtemel dini etkilerini geniş bir perspektifte sunma, eksik bırakılan bu boşluğu doldurmaya katkıda bulunma amacıyla bu eseri kaleme almıştır.

Eser iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm «Teorik ereve», ikinci bölüm ise araştırma bulgularının yer aldığı “Alan Araştırmasının Bulguları ve Değerlendirme” başlığını taşımaktadır. Araştırmanın alanını, Avrupa Birliği’ne ye ülkelerde ve Türkiye’de yaşamakta olan Türk toplumu oluşturmaktadır. Ancak, uzun srelerdir AB’ye ye ülkelerde yaşamakta oluşları sebebiyle, Avrupa’nın ve AB’ye ye ülkelerin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yapılarını Türkiye’de

---

* Arş. Gör., şırnak niversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, aliyayer@hotmail.com

yaşamakta olanlardan görece daha iyi tanıdıkları ve bu sebeple üyeliğin olası etkilerini daha iyi öngörebilecekleri varsayımıyla, alan araştırması kendileri üzerinde gerçekleştirildiğinden çalışma evrenini, Türk toplumunun AB'ye üye ülkelerde yaşayan bireyleri oluşturmaktadır. Avrupa Birliği'nin tüm üye ülkelerine ulaşmak, zaman, emek ve maliyet açılarından imkânsız olduğundan, alan örnekleme yoluyla, Türk nüfusun en yoğun yaşamakta olduğu Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Danimarka ve İsveç karar örnekleme yoluyla belirlenmiştir (40).

Örneklem olarak da araştırmaya uygun olduğu düşünülen kartopu yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma bu yolla belirlenmiş toplam 461 örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket formları, mülakatlarla da desteklemiştir. Bunun yanında, konuyla ilgili yapılan gözlemler, kanaat önderleri ve konunun uzmanları ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerle araştırmada elde edilen bulgular özellikle karşılaştırma düzeyinde bir analize tabi tutulmuş ve ülkeler arasındaki farklılaşma, çoğunlukla frekans ve yüzdeler kullanılarak uygun olan yerde ise ki-kare testi yapılarak daha net görülmeye çalışılmıştır.

Türkiye ve Avrupa ilişkileri AB'ye üyelikle başlamamıştır. Tarihsel süreç içerisinde Avrupa ve Türkiye ilişkileri kimi zaman savaşlar yoluyla kimi zaman da çeşitli menfaat birliktelikleri içinde cereyan etmiştir. Dolayısıyla Türkiye- Avrupa ilişkilerinin, uzun bir tarihi, siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlara sahip olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Her iki tarafın birbirleri hakkında sahip oldukları önyarguları, tarafların sadece şu anda sahip oldukları özelliklere bağlayarak açıklamak yerine, geçmişte yaşadıkları ortak tecrübelerin etkilerini de hesaba katarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu serüven daha ne kadar sürecek, sonu nereye varacak ve etkileri neler olacak gibi sorular uzun yıllar tartışılacak gibi görünmektedir. Yazara göre AB tamamlanmış bir olgu değil, devam eden bir süreç niteliğindedir. Zaten Avrupa'nın kendisi de kesin sınırlar, belirlenmiş insan grupları veya tartışılmaz değer sistemleri değildir. Avrupa sürekli gelişim halinde olan bir süreçtir (20).

Yazar, AB'ye giriş sürecimizin 1949'dan çok öncelere dayandığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'ne girme sürecinin başlangıcını, Batılılaşmakla ve Avrupalılaşmakla aşağı yukarı aynı anlamlara gelen, içinde bulunduğumuz durumdan kurtulup, gelişme, kalkınma, ilerleme, muasır milletler ve medeniyetler düzeyine ulaşma gayretlerimizin resmen başladığı 1839'daki Tanzimat'ın ilanına ve hatta daha da öncelere kadar götürmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Batılılaşma çabası, geri kalmışlığın ve ortaya çıkan sorunların çözümü için "ileri"yi ve "ilerleme"yi temsil eden Batı'ya -Avrupa'ya- benzeyiş veya uyum eksikliği olarak değerlendirilmiş ve Batı, bu anlamda kurtuluş reçetesi olarak sunulmuştur. Yazar,

sosyal, siyasal ve kültürel alanda yapılan birtakım köklü değişiklerin günümüzün AB'ye üyelik girişimleri çerçevesinde değerlendirilmesinin daha uygun olacağını belirtmektedir (21).

Yazara göre AB'ye üyelik girişimlerine gerek ülkemizde gerekse Avrupada yaşayan insanlarımız tarafından «duygusal» yaklaşılmakta, üyelik girişimi geniş bir zeminde, akılcı bir biçimde tartışılmamaktadır. Türkiye'nin üyelik sorunu yandaşlık/karşıtlık ikilemine oturmuş görünmekte, iki kulübün yandaşları kamuoyunu ve karar alıcıları etkilemek için geçerliliği tartışmalı argümanlara başvurmaktadır. Türkiye'nin üyelik probleminde yaşanan kimi kaygıların temelinde de bu yandaşlık/karşıtlık ikilemi içerisinde, büyük fotoğrafın görülememesi yatmaktadır. Türkiye'nin üyeliğine destek verenlerin gerekçeleri neredeyse tamamen ekonomik nitelikte iken; karşı çıkanların gerekçelerinde ise, özgürlüğümüzün kaybedileceği, etkisizleştirme, kimliksizleştirme, toprak kaybı ve sömürge gibi siyasal, sosyal ve kültürel endişelerin ön planda olduğu dikkatleri çekmektedir. Eserde üyeliğin meydana getireceği avantaj ve dezavantajlar ayrıntılı olarak verilmektedir (23-35).

Avrupa Birliği ve din bağlamında sıkça sorulan sorulardan biri "Avrupa bir Hıristiyan kulübü müdür?" sorusudur. Bu soruya cevap arayan yazar Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin tamamının Hıristiyan oluşuna, Hıristiyanlığın Avrupa'nın ortak mirası ve müşterek kültürünün önemli bir parçası oluşuna, AB ülkelerinde kiliselerin ve dini kuruluşların güçlü oluşlarına, yine Hıristiyan Demokratlar başta olmak üzere, Avrupadaki pek çok kesimin gözünde Hıristiyanlığın, gelecekle ilgili toplumsal ve siyasal vizyonda önemli yer tutan bir değerler alanı oluşuna ve nihayet, AB yetkililerinin ve Avrupalı siyasetçilerin, özellikle de kilise çevrelerinin imajıyla veya açıkça ortaya koydukları, Hıristiyan kökenlere göndermede bulunmalarına bakarak, Avrupa'yı ve AB'yi bir din birliği, daha özel ifadesiyle bir "Hıristiyan Kulübü" olarak görmenin doğru olmayacağını ifade etmektedir (73-74).

Diğer önemli bir nokta AB hukuk sisteminde AB'nin dinle ilgili görüşlerini düzenleyen çok kapsamlı ve tutarlı bir yasalar kümesi yer almadığıdır. Din, ulusal kimlik gibi, ülkelere ait bir olgu olarak görülür. Çünkü din, genel anlamda AB'nin yetkinlik alanının dışında kalmakta; AB hukuku din ile, iş hukuku, gümrük hukuku, veri koruma ve AB'yi ilgilendiren diğer bazı alanlar söz konusu olduğunda ancak ilgilenebilir. AB kurumlarının kültürel alana olan ilgisi, dini alana olan ilgisinden çok daha fazladır. Bu yüzden, kültür ve eğitim alanında uygulanan kriterler, daha geniş bir ölçekte, din alanına da uygulanır. Özel yetki alanına girmeyen bu konularda AB, koordinasyon sağlayıcı, tamamlayıcı, destekleyici bir rol üstlenmiş olduğundan AB antlaşmalarında, insan hakları sözleşmelerinde ve ulusal yasalarda olduğu gibi, dinden bahsedilmemekte; ayrıntılı dini hüküm-

ler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, AB kurumları, bireysel din özgürlüğüyle ilgili problemleri ele alacak hukuki mekanizmalardan da yoksun değildir. AB Antlaşması'nın 6/2 maddesine göre, AİHM tarafından tanınmış bütün temel haklar, AB hukuk sisteminde genel hükümler olarak uygulanabilmektedir (78).

Yazara göre, AB yasalarında doğrudan dinle ilgili hükümlerin bulunmamasının gerekçesi AB'ye üye ülkelerde din, dini özgürlükler, dini grup ve cemaatler, din-devlet, kilise-devlet ilişkileri konularında biraz ayrıntıya inildiğinde, gelenek anlamında gerekse yasal düzenlemeler bağlamında, o kadar çok farklılık ve çeşitlilikle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla AB'nin bu konularla ilgili olarak ortaya koyacağı yasal düzenlemelerin bütün ülkeleri veya bütün dini grup ve cemaatleri memnun etmesi mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden, AB hukukunun böyleleri konularla ilgili olarak esaslı bir duruş sergilememesi veya en azından isteksiz oluşu anlamlıdır (80).

AB üyesi ülkelerde din-devlet ilişkileri, bireysel din özgürlüğünün korunması, dini grup ve cemaatlerin özerkliğine saygı, devletler ve dini örgütler arasındaki "seçici" işbirliği şeklinde üç temel prensip tarafından belirlenmektedir. Modernleşme, sekülerleşme ve laiklik bağlamında ülkemizde daha çok Avrupa ile özdeşleştirilen, dinin ve devletin karşılıklı özerkliği ilkesi ile ilgili olarak, AB ülkelerinde, en azından bizdeki anlayışa ve uygulamalara aykırı bir biçimde yeni yaklaşım ve gelişmelerin yaşandığı vurgulanmaktadır. (84). Dini organizasyonlar bağlamında AB'de, dini olsun veya olmasın bütün sosyal örgütlerle işbirliği yapma istikametinde güçlü bir eğilim bulunmaktadır. Devlet yönetimleri sosyal gruplarla işbirliği halinde gerçekleştirilmektedir. Devletler, bu çerçevede yerlerini almış olan dini cemaatlerle, tıpkı diğer sosyal örgütlerle girdiği ilişkilere benzer ilişkileri sürdürmeye hazırdır. Sekülerleşme teorilerinde iddia edilenlerin aksine, devletler nazarında, siyasi, kültürel ve ahlaki açılarından dinler, toplumsal bir kaynak olarak önemlerini hala muhafaza etmektedirler. Küreselleşmenin doğurduğu göreceliğe karşı koyma açısından önemli bir kaynak teşkil etmeleri yanında, teknolojik gelişmelerin düzenlenmesinde ahlaki yönü belirleme, sosyal uyumu ve istikrarı destekleme gibi çok önemli fonksiyonları yerine getirmektedirler. Bu durum, birçok hukuk sisteminde, sanat ve bilimle birlikte dinin, kamu menfaatinin bir uygarlaşma unsuru olarak, kamusal güçler tarafından niçin korunması ve teşvik edilmesi gerektiğini de çok güzel açıklamaktadır (85).

Genel olarak üye ülkelerin din-devlet ilişkileri incelendiğinde toplumun neredeyse dörtte biri, herhangi bir dini mezhebe (kilise veya dini teşkilata mensubiyette bu oran daha yüksektir %60- 69) mensup olmadığını veya tanrıya inanmadığını ifade etmektedir. Ancak burada herhangi bir dine mensup olmamayı, "dinsizlik"

olarak görmemek gerekir. Yazara göre bir dini mezhebe bağlı olmamak, belirli bir kiliseye bağlı olmamak şeklinde düşünülebilmektedir. Aynı şekilde, kiliseye bağlı olması da ilgili kişinin dindarlığının bir garantisi olarak görülmemelidir. (109).

Avrupa Birliği ülkelerindeki dini hayatı anlayabilmek için, dini değerler alanından beslenen bazı ahlaki konularda, “devlet imkânlarından hakkı olmadan yararlanmak”, “kamu taşıtlarında ücret vermekten kaçınmak”, “rüşvet”, “vergi kaçırmak” gibi davranışlar, tıpkı Türkiye’deki insanlar gibi, yüksek bir oranda “yanlış/haksız” bulunmaktadır. Ancak, “homoseksüellik-eşcinsellik”, “hayat kadınlığı”, “kürtaj”, “ötenazi”, “intihar” gibi davranışların, çok daha düşük bir seviyede “yanlış/haksız” bulunması; diğer bir ifadeyle “normal” görülmesi de Hıristiyan dini değerler alanındaki büyük çözüme ve zayıflamanın işaretleri olarak dikkat çekmektedir (115).

Türkiye’nin AB’ye girmesinden sonra yaşanabilecek olan problemlerden en büyüğü toplumsal ve kültürel anlamda asimilasyon yaşanacağı endişesidir. Katılımcılara göre en fazla ölçüde direnç gösterecek olan özelliğin % 45,7 oranında ‘din kurumunun veya dini yapıların’ ortaya çıkışıdır. Din kurumunun birleştirici ve bütünleştirici etkisi Türk toplumsal yapısının asimilasyona karşı bir direnç göstereceği şeklinde algılanmıştır. (145).

Araştırmada katılımcıların, Türkiye’nin AB’ye katılması sonrasında yaşanabilecek durumlara ilişkin beklentilerini ekonomik, siyasi ve kültürel kazanımlar olarak görmek mümkündür. Katılımcılar tarafından en fazla kazanımın ekonomik alanda (% 15,7) ortaya çıkacağı öngörüsü hâkimdir. “Türkiye bu süreç içerisinde ekonomik gelişimini tamamlayacak ve daha güçlü hale gelecektir.” düşüncesi hâkim olmuştur. Türkiye’deki askeri vesayetın tahliyesi ve ortaya çıkacak demokratikleşme yolundaki düşünceler ise, katılımcılar arasında ikinci sırada elde edilecek bir kazanım olarak görülmüştür. Üçüncü sırada elde edilecek bir kazanım olarak görülen bir diğer değer ise -Türkiye’nin dış politikada oynayacağı etki, kendi bölgesinde güçlenmesi ve uluslararası alanda söz sahibi olması- % 12,3 oranında öngörülen bir kazanım olmuştur. Yine bu kazanımı takip eden benzer bir kazanım da Türkiye’nin doğu ile batı arasında köprü olması (% 11,6), dolayısıyla Türkiye’nin jeopolitik konumunu daha iyi kullanacağına dair inançtır (151).

Türkiye’nin AB’ye üyeliği sonrası ortaya çıkabilecek durumlar siyasi açılardan ele alındığında siyasi anlamda en çarpıcı veri, etnik azınlıkların güçleneceğine dair inançtır ki bu olası duruma dair inanç, katılımcıların % 46,2’si tarafından paylaşılmıştır. Sadece % 19,1 oranında katılımcı, “Hayır, güçlenmezler.” demiştir (153).

Avrupa Birliği’ne girmenin muhtemel olumsuz bir sonucu olarak karşımıza

çıkan bu algılama ile beraber, dış politika ile ilgili diğer muhtemel sonuçlar ise şunlardır. Türkiye'nin siyasi bağımsızlığını kaybedeceği, Avrupa'nın uydusu haline geleceğine dair inanç (evet: % 35,9; hayır: % 33) ve Türkiye'nin ekonomik anlamda AB'ye bağlanacağına dair inanç (% 35,8), katılımcılar arasında en fazla paylaşılan muhtemel olumsuz sonuçlardır. Diğer yandan Avrupalıların göçmenlere uyguladıkları psikolojik baskılar ve entegrasyon faaliyetlerinin azalacağına dair inanç % 22'lerde kalırken, 'kısmen' diyenler % 46,8 oranında olmuştur. Böylece katılımcılar AB ülkelerinin baskılarının azalacağını düşünmemektedir. Dış politikayla ilgili göstergelerden birisi de İslam ülkeleri arasında Türkiye'nin etkinliğinin ve itibarının azalacağı şeklinde bir yargıya verilen cevaplardır. Türkiye'nin AB'yi tercih etmesiyle İslam ülkeleri arasında bir huzursuzluk yaratacağı ve ilişkilerin bir nebze de olsa sekteye uğrayacağı konusunda % 43 Türkiye'nin İslam ülkelerindeki etkisinin azalmayacağını ifade ederken, sadece % 26,2'si azalacağını düşünmüştür. Diğer yandan, AB'ye giriş sonrasında Türkiye'nin milli kimliğinin zarar göreceği (% 36,7), yönetimde başıboşluğun azalacağına dair inanç % 26,4 oranında iken, hiçbir şeyin değişmeyeceğini ifade edenler de çoğunlukta (% 31,9) kalmışlardır (154). Anlaşılan Türkiye'nin AB'ye üye oluşuyla ilgili beklentilerin hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Şayet iki taraf ilişkiye giriyorsa burada karşılıklı etkileşimler olacaktır. Elbette karşılıklı bir alışveriş sürecine giren taraflardan birisinin, bu süreçten tamamen kazançlı çıkması; diğer tarafın da tamamen zararlı çıkması gibi bir durum pek ihtimal dâhilinde değildir. Yani bu ilişkiden AB'nin de kazançları olacaktır, Türkiye'nin de.

Üyeliğe ilişkin yeni bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Yazara göre, birliğe üye ülkelerin her birinin kamuoyunda, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal veya kültürel açıdan AB ile uyumadığına ilişkin basmakalıp fikirler mevcuttur. Bu basmakalıp fikirlerin kısmen, Avrupa'nın farklı ülkelerinde yaşamakta olan vatandaşlarımızdan, genellikle "Euro Türkler"e ilişkin algılamalardan kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak bu basmakalıp fikirlerin oluşumunda, dolayısı ile Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı çıkışta, Avrupa'nın kültürel ve dini değerlerinin, Hıristiyanlığın etkilerini de görmezlikten gelemeyiz. "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olması halinde, Türk toplumunun değişmekte olan sosyo-kültürel hayatına paralel olarak, dini algı, yaşayış ve yaklaşımlarında da farklılaşmalar olacaktır; ancak bu farklılaşma kısa ve orta vadede köklü ve radikal ölçekte olmayacaktır (180).

Avrupa Birliği'ni ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği meselesini sadece "din" ve "dini mücadeleler" bağlamında değerlendirmek doğru değildir. Avrupa bir 'Hıristiyan Kulübü' değildir; ancak Hıristiyanlık, 'öteki' medeniyetler söz konusu olduğunda bir 'üst-kimlik' olarak ilişkileri şekillendirmede en etkili faktör olarak devam ettik-

çe, dinin belirleyiciliğinin giderek arttığı küresel çekişmeler sona ermedikçe, yeni bir dünya düzeni kurulmadıkça, bir Müslüman ülke olarak Türkiye'nin, Hıristiyan birlik olmaya çalışan Avrupa kıtası içindeki yerinin ne olacağını belirlemek mümkün değildir. Türk kamuoyunda kendisine yönelik güven düzeyinin giderek düşen Avrupa Birliği'ne üyeliği, bir ölüm –kalım olayı gibi görmemek gerekir. Her ne pahasına olursa olsun AB'ye girmeliyiz gibi alternatifsiz bir yaklaşım bize zarar verir (188). AB, kuruluşundan itibaren hem üye ülkeler arasındaki ilişkilerin daha derinleşmesinde hem de topluluğa yeni ülkelerin dâhil edilmesi ile Avrupada barışın ve istikrarın temininde önemli bir organizasyon olma konumuna yükselirken derinleşme ve genişleme gibi ikili bir süreçle de bu konumunu güçlendirmektedir.

Aynı şekilde bu üyeliğin, Avrupa Birliği'ne bazı maliyetleri ve yükleri olacağı gibi, Türkiye'ye de birtakım maliyetleri ve yükleri olacaktır. Türkiye'nin AB'ye olduğu kadar, AB'nin de Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Çünkü Avrupa ancak İslam'la kendini rehabilite edebilir ve kültürel varlığını zenginleştirebilir.